

*Yenikapı Mevlevihanesinde
yetişen büyük bestekâr*
DEDE EFENDİ

RAUF YEKTA BEY

O

NDOKUZUNCU yüz-
yılıda Türkler arasında
yetişen musikişinasların
şüphesiz en ünlüsü Dede
Efendi namıyla meş-

hur olan Hammamîzade İsmail Dede Efendidir. 1778 senesinin 12. ayının 14. günü Şehzadebaşı civarında bir evde doğmuştur. Babası Süleyman Ağa, Manastır vilayetinin Görice Valisi Bosnalı Cezzar Ahmed Paşanın bir hayli zaman mühürdarlığında bulunmuş ise de Paşanın gaddar ve kan dökücü olmasına dayanamadığından hizmetinden istifa edip İstanbul'a gelmiş ve Şehzadebaşı'ndaki Acemoğlu hamamını satın alarak hamamcılıkla geçinmeye başlamış idi. Süleyman Ağa, İstanbul'a geldikten bir müddet sonra Rukiye isminde bir hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Dede Efendi dünyaya gelmiştir. Doğumunun Kurban Bayramının birinci gününe tesadüf etmesi sebebiyle kendisine İsmail adı verilmiştir. Sekiz yaşına gelince Hekimoğlu Ali Paşa Camii bitişiğindeki Çamaşırcı Mektebine devama başlamış ve tahsilini orada tamamlamıştır. Bu esnada sesinin güzelliği ve özellikle mektebe başlama merasimindeki ilahicibaşılık vazifesi sebebiyle dikkat çekmekte idi.

Mektebin civarında konağı bulunan, asrın musiki üstatlarından Uncuzade Seyyid Mehmed Emin Efendi, İsmail'in sahip olduğu fevkalade musiki kabiliyetini bilhassa takdir ederek onu himayesine almış ve bu seçkin öğrencisine birçok nefis eser öğretmiştir.

Uncuzade Mehmed Emin Efendi, evlat gözüyle baktığı İsmail'in musiki terbiyesine dikkat ettiği kadar istikbalinin teminini de düşünmüş ve 14 yaşına geldiğinde onun başmuhasebe kalemine alınmasına tavassut etmiştir. Yedi sene kadar hem kaleme hem Uncuzade'nin derslerine devam eden İsmail, pazartesi ve perşembe günleri gittiği Yenikapı Mevlevihanesinde dergahın postnişini Şeyh Ali Nutkî Dede Efendiden musiki türlerinin inceliklerini öğrenmiş ve az vakitte pek çok ilerlemiş idi, o derece ki İsmail'in kişisel becerisine hayran olan Ali Nutkî Dede, bir gün öğrencisini takdir ederek "Oğlum! Musiki ilmi sana bir Allah vergisi... Öyle görüyorum ki geleceğin

Dede Efendinin Cankurtaran'daki müze evi.

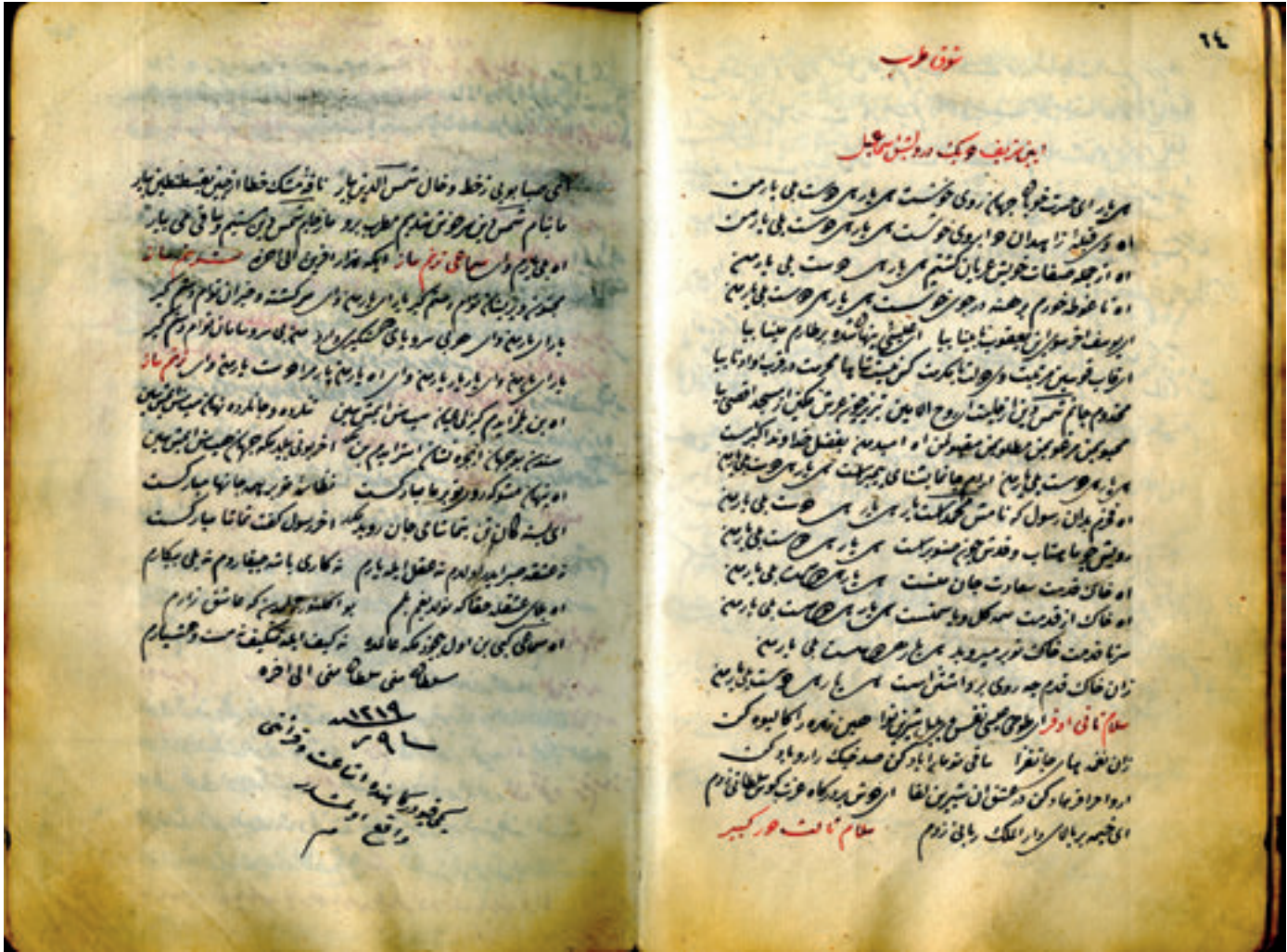

en büyük üstadı olacaksınız; Cenab-ı Hak bilgini çoğaltsın!" demişti.

Musiki öğrenmek amacıyla dergaha devam eden İsmail, sonraları mukabelelere de iştirak ettikçe Mevleviliğe karşı alaka hissetmeye başladı. Alakanın günden güne sevgiye dönüştüğünü ve bu sevginin de gittikçe kuvvetlendiğini gören İsmail, nihayet içindeki arzuya karşı duramadı ve 1789 senesinde bir gün dergaha gidip doğruca Şeyh Efendinin yanına çıkarak "Efendim! Fakiriniz artık kalemi falan terk edip kabul ederseniz bugünden itibaren yüce tarikata büsbütün hizmet arzusunda-yım" dedi. Nutkî Dede cevaben "Oğlum! Pekala ama burası tekkedir; çilekeşlik kolay değildir. Sonra yapamazsan nafiye bu işe girme; çünkü burada insan sırasına göre odun yarıcılık dahi yapar." gibi sözlerle Mevlevi çilesinin güçlüklerinden bahsederse de yeni derviş hiçbir hizmette kusur etmemeye çalışacağına söz vererek çilekeşliğe kabulünü ısrarla isticram eder. Halbuki İsmail'in ailesi biricik oğullarının bu suretle derviş

olmasına hiç razı değillerdir; Şeyh Efendi bundan haberdar olduğu için bu hususta öncelikle aile rızasını elde etmenin şart olduğunu söyler. Bununla beraber İsmail'in ısrarı üzerine ailesi de kabul ettiklerini Şeyh Efendiye bildirmeye mecbur olurlar. Nihayet isteğine kavuşarak şeyhi Ali Nutkî Dedenin *Defter-i Dervişan*'ının "Şeyhlik zamanımızda yüce dergaha çile çıkarıp derviş olmaya gelen canlar" serlevhalı kısmında yazıldığı üzere 3 Haziran 1789 tarihine rastlayan Cumartesi günü 21 yaşında olduğu hâlde Matbah-ı Mevlana hizmetine dâhil olur.

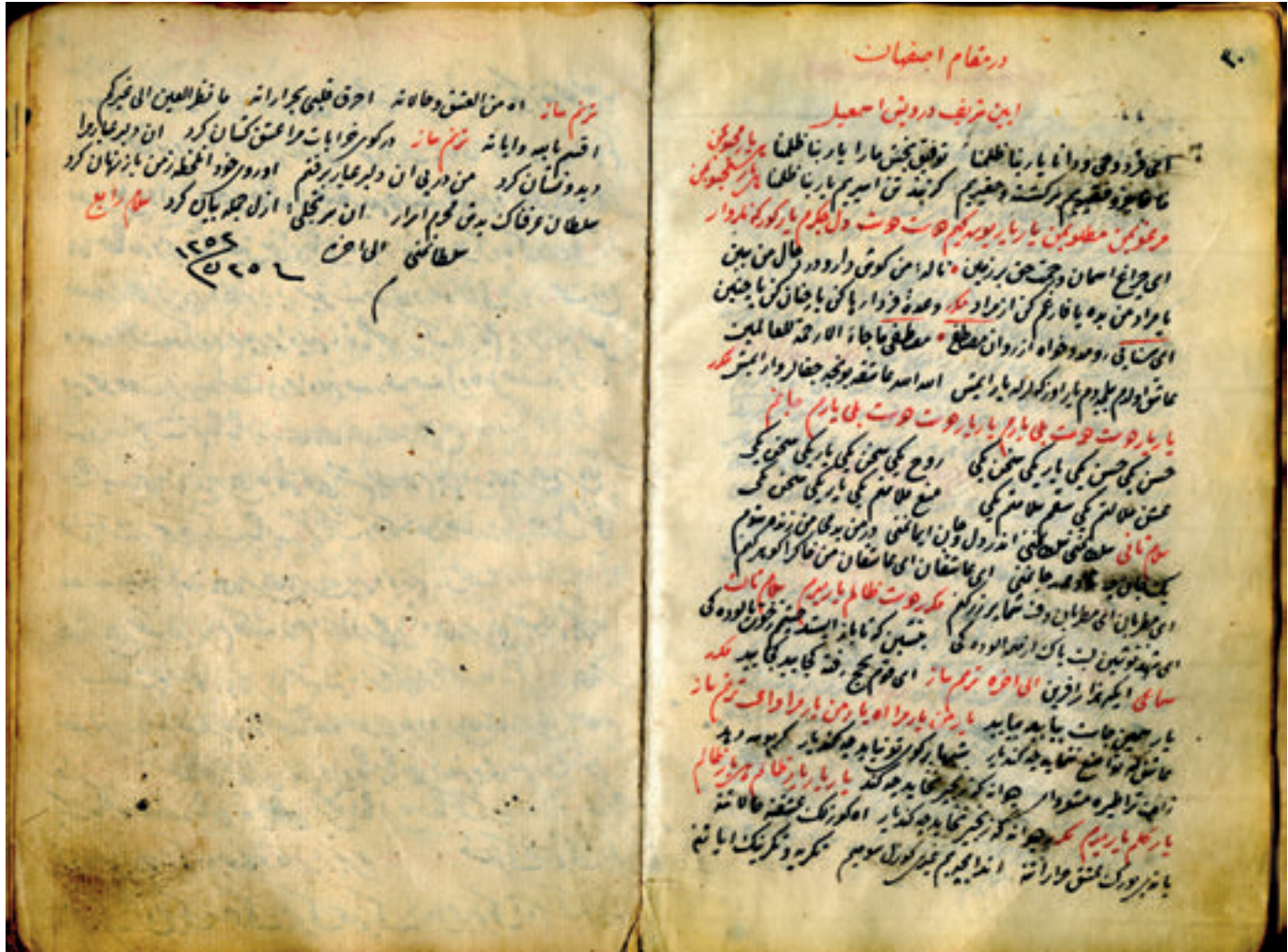
Derviş İsmail'in çileye girmesinden bir müddet sonra babası Süleyman Ağa vefat eder. İsmail, babasından kendisine kalan hamamı hemen satmak ister, annesi Rukiye Hanım buna karşı çıkmaya çalışsa da kadıncağız küçüklüğünden beri pek sevdiği ve çok nazladığı oğluna söz geçiremediğinden nihayet hamam satılarak parasıyla dergahta 'ayin-i cem'ler, ziyafetler yapılır, hamamın parası da bu suretle suyunu çeker!

Derviş İsmail, çileye girdiğinin ikinci senesinde en nefis eserlerinden biri olan “Zülfündedir benim baht-ı siyâhım” mısraı ile başlayan meşhur buselik şarkısını bestelemiş idi. Bu şarkı hızla musiki meraklılarına aksederek herkes tarafından pek çok beğenilir. Bestekârının Yenikapı Mevlevihanesi dervişanından olduğu anlaşılınca bu derece ustaca bir şarkıyı besteleyen derviş görmek için birçok musiki meraklısı dergaha gelip “Burada bir Derviş İsmail varmış, görmek isteriz” demeye başladılar. Dergahtakiler tabi ki halkın bu hücumundan memnun olmazlar. Bununla beraber şöhreti gittikçe artan ve kulaktan kulağa yayılan şarkı, bestekâr ve musikişinasların büyük hamisi III. Selim’in huzurunda okunur. Padişah, pek hoşuna giden şarkının bestekârının Saraya çağırılması hakkında emir verir. Bunun üzerine padişahın özel işleriyle ilgilenenlerden Vardakosta Ahmed Ağa-kendisi de Mevlevîdir-, dergaha gelip yüce buyruğu yetiştirip müsaade iste-

yince Şeyh Efendi “Emirleri baş üstüne ancak kendileri çilededir, çilesi de iki seneye erişti, tarikimizin usulüne göre gece dışarıda kalamaz, rica ederim her hâlde akşam ezanından evvel dergaha dönsün.” diyerek Derviş İsmail’i Musa-hip Ahmed Ağaya teslim ederek Topkapı Sarayına gönderir. III. Selim, İsmail’i derhal huzuruna kabul ile birçok iltifattan sonra buselik şarkısını okutur, şarkı padişahın o derece hoşuna gider ki bir defa daha okumasını ister, sonra üçüncü defa okutur. O kadar hoşlanır ki Derviş İsmail’i ihsana gark ederek nazik muameleler ile dergaha geri gönderir. Derviş İsmail, Saraydan çıktığı zaman akşam ezanına ancak bir saat kaldığından koşarak annesinin yol üzerinde bulunan evine uğrar, kapı açılınca “Anneciğim! Hamamı sattık da parasını tekkede dervişlere yedirdik diye bana darılmıştın; bak işte Pirim [Mevlana’yı kastediyor] bana neler ihsan etti.” diyerek hediye dolu keseyi içeri atar ve alelacele dergaha yetişir.

1799 senesi Ramazanında Derviş İsmail, 1001 günlük çile süresini tamamlayarak ‘Dede’ ünvanını almış ve dergahın kendisine ayrılan bir ‘hücre’ sine çekilmiş idi. İsmail Dede çilesini tamamlayıp Yenikapı Mevlevihanesinde hücrede oturanlar zümresine dâhil olduktan sonra bilhassa mukabele günlerinde, odası ondan yararlanmak için gelen musiki heveskârları ile dolmaya başlamıştı. Bu esnada Dede Efendi, birçok eşsiz eser meydana getirmekte ve bu eserler dergâha devam eden öğrencileri vasıtasıyla İstanbul’un o tarihlerde pek renkli olan musiki toplantılarında yayılmaktaydı. Bu da namının büyük bir şöhret kazanmasına sebep olmakta idi. Dedenin eserleri birbirinden parlak düşüyor idi; özellikle Hicaz makamından meşhur “Ey çeşm-i âhû hicr ile tenhâlara saldın beni” mısraı ile başlayan “nakş”ını bestelemesi İstanbul musiki âlemince büyük bir olay olarak algılanmıştı, her musiki meraklısı bu

yeni sanat eserini edinmeye büyük bir istek gösteriyordu.

Dedenin cidden nefis eserlerinden biri olan bu 'nakş'ı, III. Selim'in tekrar dikkatini çekmesine vesile olmuştur. Sultan, "Zülfüdedir benim baht-ı siyâhım" şarkısıyla musikideki iktidarının yüce derecelerini anladığı Dedeyi bu 'nakş'ı icra etmek üzerine tekrar huzuruna kabul ile Sarayda yapılan huzur fasıllarına devamını emretmiştir. Bir müddet sonra Dede Efendiye 'mu-sahib-i şehriyarî' ünvanı verilmiş, çok geçmeden de kendisi 'sermüezzînlik' vazifesine getirilmişti.

Dede Efendi, sermüezzîn olduktan sonra 1801 senesi sonlarında evlenmiştir. Dede evlenince dergahtaki hücrelerini terk ile Akbıyık Mahallesinde kiraladığı bir evde oturmaya başlar ve yalnız mukabele günleri dergaha gidip kendine mahsus hücrede öğrencilerine musiki öğretimiyle meşgul olur idi.

Pazartesi ve perşembeleri düzenli olarak dergaha devam eder ve mevle-

vihanede ayin-i şerif okurdu. Rivayete göre naathanlık görevini de Dede Efen-di yerine getirmiş, hatta her mu-kabelede okunacak ayin-i şerif hangi makamdan ise Dede Efendi, İtrî'nin rast makamındaki meşhur naatini, ayinin bestelenmiş olduğu makama göre birden bire değiştirerek okumuş ki bundaki güçlüğü başarabilmek için musiki ilminde ne derecelere kadar bilgiye sahip olmak lazım geldiğini musiki bilenler takdir eder.

Dede Efendi, o tarihlere kadar belir-lenmiş birkaç makamdan bestelenmiş olan 'ayin'lerin sayısını yeterli bulmu-yor ve daha birçok güzel makamlar bu-lunduğundan o makamlardan da birer ayin bestelemeyi istiyordu. Dede, bu arzusunu bir gün Şeyh Receb Hüseyin Hüsni Dedeye açmış ve beklediğinden fazla teşvik görmüştür. Şeyhinin bu teş-viki üzerine derhal Sabâ makamından bir ayin besteleyerek 18 Şubat 1824'te Yenikapı Mevlevihanesinde okumuştur.

Dede Efendi vefat ettiği günlere

kadar bestekârlığa devam etmiştir. Elimizde altı adet ayini, 10'un üzerinde ilahisi ve 300'e yakın kâr, beste, semai, şarkı, köçekçe gibi lâ-dinî musiki türle-rinde bestelenmiş eseri vardır.

Dede, 29 Kasım 1846'da Hac vazife-sini ifa ederken tifo salgını sebebiyle dünya hayatına gözlerini yummuştur. Mekke'de Hazret-i Hatice'nin ayakucuna defnedilen Dede Efeninin kabri, bugün maalesef kayıptır. ❏

Hammâmîzâde İsmâil Dede'nin Hüzûm makamında ve Ağır Düyek usûlünde şarkısını Alâeddin Yavaşca okuyor. "Hâlimi bir kerre takrîr eylesem sultânîma" (Güfte: Enderûnî Vâsîf)

